

מבט על, גיליון 262, 26 במאי 2011

נאומים חוצבי להבות ויחסי ישראל – ארצות הברית: הסערה שלפני השקט שלפני הסערה?

מרק הילר

מכיוון ששני עימותים קודמים בין ראש הממשלה בנימין נתניהו לבין הנשיא ברק אובמה הותירו את שניהם מעט חבוטים, לא היה זה סביר, כי מי מהם יחפש להיקלע לסיבוב שלישי במהלך ביקורו של נתניהו בארצות הברית, שהסתיים זה עתה. ואולם זה בדיוק מה שקרה – והכול בגלל צמד מילים שהיה הן מיותר והן בלתי מובן.

מאז פרוץ ההפגנות נגד השלטון בתוניס בסוף דצמבר 2010, ובמיוחד מאז שארצות הברית הצטרפה ליוזמה בהנהגת צרפת, שנועדה להעניק תמיכה צבאית לתנועת המורדים בקדאפי בלוב, נמצא הנשיא אובמה תחת ביקורת גוברת והולכת, בשל הליכתו במסלול הנתפס על ידי רבים כמהוסס, לא עקבי ואפילו רב-סתירות. ב-19 במאי נשא אובמה נאום במחלקת המדינה, אשר רובו הוקדש למאמץ להציג מסגרת סדורה ועקבית למדיניותה של ארצות הברית ביחס למה שמכונה "האביב הערבי". היו כאלה שכינו את הנאום הזה "קהיר II" – המשך ליוזמתו של הנשיא אובמה, שבה נקט זמן קצר לאחר שנכנס לכהונתו ושנועדה לבסס את היחסים עם העולם המוסלמי על יסודות חיוביים יותר. אבל כאשר נתניהו היה כבר בדרכו לארצות הברית, לא יכול היה הנשיא אובמה שלא להתייחס לעקרונות העומדים ביסוד גישתה של ארצות הברית לסכסוך הישראלי-פלסטיני, נושא כאוב ביחסיה של ארצות הברית עם העולם המוסלמי, ובייחוד עם העולם הערבי. האיום הפלסטיני לפיו הם יבקשו את אישור עצרת האו"ם, העתידה להתכנס בחודש ספטמבר הקרוב, לכינונה של מדינה פלסטינית, הוסיף דחיפות לצורך זה של הנשיא, שכן למרות שארצות הברית תתנגד ליוזמה זו, היא הייתה מעדיפה למנוע את העלאתה באמצעות עידוד הצדדים לחדש את המשא ומתן, או באמצעות גיוסו של "רוב מוסרי" של מדינות בעלות עמדה דומה לזו של ארצות הברית, במיוחד באירופה, כדי שאלה יעמדו מול הרוב המספרי האוטומטי, הקיים נגד ישראל בעצרת באו"ם.

בעקבות כך, אישר הנשיא אובמה מחדש את עיקרי הקווים המנחים של מדיניות החוץ האמריקאית, ובכלל זה את התחייבותה לביטחון ישראל ואת העמידה על כך שפיתרון לא ייכפה על הצדדים אלא יהיה תוצאה של משא ומתן ביניהם. במעמד זה ניסה הנשיא לחדד כמה מהקווים המנחים לפתיחת משא ומתן בין ישראל והפלסטינים בתקווה כי התמיכה הישראלית בהבהרותיו אלה תשכנע כמה ממדינות אירופה להצביע נגד הצעת ההחלטה הצפויה, או אפילו מתוך תקווה כי יעלה בידו לשכנע את הפלסטינים להסיר את תוכניתם מסדר היום ולחזור לשולחן המשא ומתן. הקו המנחה שהוצע למשא ומתן על ידי אובמה בסוגיה הטריטוריאלית היה "הגבולות בין ישראל ופלסטין יהיו מבוססים על קווי 1967 עם חילופי שטחים המוסכמים הדדית".

אין כל סיבה לחשוד בכך כי בהזכירו את 1967, התכוון הנשיא לגרום למחלוקת סוערת ולעימות עם ראש הממשלה נתניהו. זה היה נאום שנוסח בקפידה רבה ושנתן מענה למרבית הרגישויות הישראליות: ההתייחסות לגבולות נכללה בפסקה קצרה, שהזכירה את המונחים "משא ומתן" או "תוצאה של משא ומתן" שלוש פעמים, המונח שבו נעשה שימוש היה "קווי 1967" ולא המונח המגמתי והבלתי מדויק "גבולות 1967" שמעורר סלידה אצל ישראלים רבים. הצמדתו לרעיון חילופי השטחים, המוסכמים הדדית, רמזה ברור לכך כי הוא נועד להוות את נקודת ההתחלה למשא ומתן, ולא את סיומו. יתרה מכך, אובמה יכול היה לטעון באופן לגיטימי, כי דבריו אלה לא היו יותר מאשר ניסוח מחדש של הגישה האמריקאית לסוגיה הטריטוריאלית, השרירה וקיימת לכל הפחות מאז 1969, כאשר מזכיר המדינה דאז וויליאם פ. רוג'רס הצהיר, כי חייבים להיקבע גבולות מדיניים מוכרים המוסכמים על הצדדים, אך בה בעת כי כל שינוי שיבוצע בקווים הקודמים "אל לו לשקף את משקל הכיבוש ועליו להיות מוגבל לשינויים בלתי מהותיים שיידרשו להבטחת הביטחון ההדדי".

מאידך, המונח "1967" נושא בחובו משקל סמלי כה טעון ברב-שיח המתנהל על אודות הסכסוך, עד כי אובמה ויועציו המדיניים היו צריכים לצפות כי כותבי הכותרות בתקשורת, לצד מלומדים

ופוליטיקאים ישראלים, יהפכו אותו לסנסציה ויבחרו להתמקד במשפט יחיד זה תוך הוצאה מן הכלל של כמעט כל דבר אחר שנאמר בנאום – מה שאכן קרה. יתרה מזו, גידולם של גושי ההתנחלויות בעשורים האחרונים יצר מציאות דמוגרפית שבה הכירו במפורש נשיאים אמריקאיים קודמים – בייחוד ביל קלינטון וג'ורג' וו. בוש – אך לא כן הנשיא אובמה. עקב כך, נמנע נתניהו, כאשר הוא ככל הנראה נתפס לא מוכן ומוטרד מהתנגדות מבית, מלחזור על אישורו הקודם לפיתרון של שתי מדינות, או מלמקד את תשומת ליבו בגושי ההתנחלות, ובמקום זאת הוא ראה את עצמו נאלץ להדגיש את סירובו לעשות את מה שלמעשה הוא לא נדרש לעשות: לחזור לקווי 1967. הנשיא אובמה, בתורו, מצא עצמו נאלץ, כעבור שלושה ימים, להסיר את הערפול ולהנמיך את להבות המחלוקת על ידי כך שציין בפני ועידת אייפ"ק, כי המונח שבו השתמש פורש באופן מוטעה וכי מה שהוא התכוון אליו היה, כי הצדדים עצמם ינהלו משא ומתן באשר לגבול שיהיה, על פי הגדרה, "שונה מזה שהיה קיים בתאריך 4 ביוני 1967". בהזדמנות זו חזר הנשיא ואישר כי שום הצבעה באו"ם לא תיצור לעולם מדינה פלסטינית עצמאית וכי ארצות הברית תמשיך לנקוט בצעדים כדי לעמוד מול המאמצים המבקשים לבדד את ישראל באו"ם או בכל פורום בינלאומי אחר.

מה שפרשנים רבים מהירי-עט כינו כמשבר ביחסי ארצות הברית וישראל התברר, אפוא, כסערה בכוס מים, שדעכה עוד לפני שנתניהו הגיע לגבעת הקפיטול ב-24 במאי כדי לשאת נאום, בפעם השנייה בחייו, בפני ישיבה משותפת של שני בתי הקונגרס. עוד בטרם הוא עלה לדוכן הנאומים, השיג נתניהו את המטרה לפיה ארצות הברית לא תעמוד לצידם של אלה העלולים להצביע בעצרת הכללית של האו"ם לטובת הקמתה של מדינה פלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה. קבלת הפנים הנלהבת שבה הוא זכה מנציגיהם של שתי המפלגות משמשת ככל הנראה ערובה מפני הפיכתה של המדיניות האמריקאית בסוגיה זו. עם זאת, אין פירוש הדבר כי מה שבנימין נתניהו אמר, או נמנע מלומר, בקונגרס, היה חסר משמעות. שכן בעודו מדבר, עשה הנשיא אובמה את דרכו לנסיעה של חמישה ימים לאירופה, שבה קיים הרבה יותר ממה שאובמה כינה בעדינות "חוסר סבלנות" בכל הנוגע לתהליך השלום, ואשר בה המזרח התיכון, ובכלל זה השאלה של כיצד לנהוג באו"ם בספטמבר הקרוב, יהיו נושאים לדיון.

נותר לראות האם המילים שבהן בחר נתניהו כדי לכבוש את הלבבות ואת הדעות בקונגרס יסייעו באותה המידה לנשיא אובמה לעשות כן באירופה. אם אכן יעלה הדבר בידו, פירוש הדבר כי גם אובמה השיג את מטרתו העיקרית במהלך ביקורו של נתניהו בארצות הברית. אם יתברר כי הן לא הצליחו לשכנע את שומעיהן, יוותרו יחסי ארצות הברית וישראל אמנם יציבים ועל קרקע בטוחה, אך היחסים בין אובמה לנתניהו ישובו להיות מוגבלים למה שנהוג לכנות החלפת דעות "כנה וקונסטרוקטיבית".